

ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ¹

ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΟΥΡΑΤΣΟΓΛΟΥ

Επίτιμος Διευθυντής Νομισματικού Μουσείου Αθηνών

Προϊόντα μαζικής παραγωγής, τα νομίσματα, η πρωτογενής αυτή πηγή γνώσης του παρελθόντος, παρουσιάζουν πλεονεκτήματα απέναντι στα υπόλοιπα αντικείμενα της ανθρώπινης δραστηριότητας από την αρχαιότητα.

Παρά τη λακωνικότητα των επιμέρους στοιχείων που περιέχουν και το μικρό τους μέγεθος, αντιπαραθέτουν στα έργα της μεγάλης τέχνης –γλυπτική, ζωγραφική–, στις επιγραφές και τους παπύρους, στους κώδικες, στα δημιουργήματα του κεραμικού τροχού και της μεταλλοτεχνίας, την πολλαπλότητα, το απείρως επαναλαμβανόμενο και το πανταχού παρόν.

Με την αντοχή στον χρόνο εγγυώνται την επαλήθευση της πιστότητας της μεταγραφής των μνημάτων που μεταφέρουν και επιτρέπουν την επιβεβαίωση των πληροφοριών –εικονιστικών ή και λεκτικής συνθηματολογίας– που κομίζουν, με την ιστορημένη στιγμή που εσωκλείουν, μεταδίδουν ως αυτόπτες μάρτυρες γεγονότα και συμβάντα άγνωστα πολλές φορές από άλλες πηγές, συμβάλλοντας παράλληλα σε μια αντικειμενικότερη και σφαιρικότερη κατανόηση του ιστορικού γίνεσθαι.

Πέρα από τη συμμετοχή τους στην πληρέστερη διαγραφή της ιστορίας της καλλιτεχνικής δημιουργίας με την απεικόνιση ακόμη και χαμένων αριστουργημάτων, τα νομίσματα συνεισφέρουν στην κατανόηση της οικονομικής κατάστασης ενός κράτους και των κατά καιρούς διακυμάνσεών της, σαν άλλα μέσα μαζικής ενημέρωσης αλλά και επιβολής/διασποράς ειδήσεων, προσφέρονται για τη διάδοση πολιτικών μνημάτων, τη γνωστοποίηση πολιτειακών μεταβολών, μετακινήσεων στρατευμάτων και ατόμων για εμπορικές συναλλαγές.

Με τις παραστάσεις των όψεών τους αιχμαλωτίζουν το φθαρτό των χαρακτήρων, εξιδανικεύουν αλλά και απαθανατίζουν το εφήμερο. Μεταβάλλονται σε κήρυκες –σήματα λαλούντα– ιδεών, ονομάτων, προϊόντων– της προκοπής και της παράδοσης κάθε τόπου.

Πινακοθήκη των μορφών επιφανών θνητών και των αθάνατων κυρίων του ουράνιου Πανθέου, συντροφεύουν τους ανθρώπους στην τελευταία τους κατοικία μαζί με άλλα κτερίσματα, τοποθετούνται στα θεμέλια οικιών και ναών ως αποτρόπαια και ταλισματικά αντικείμενα, θάβονται σε μέρη απόκρυφα, αποταμίευση

---

1. Το κείμενο της διάλεξης, στη γαλλική του εκδοχή (Numismatique et Archéologie), αποτέλεσε μian από τις κύριες εισηγήσεις στο 12ο Διεθνές Συνέδριο Νομισματικής (XII. Internationaler Numismatischer Kongress, Berlin 1997, Akten, I, Berlin 2000, 149-156).

των κόπων απλών ιδιωτών, λεία κακοποιών, ή ως μισθοί στρατιωτικών αγημάτων. Ενταφιάζονται μαζί με τους κατόχους τους κάτω από ερείπια, μάρτυρες ακατάγραφων καταστροφών, ή ξεπλένονται στα συντρίμια κάποιου ξέστρατου σκάφους, στα βάθη της θάλασσας. Με τη λάμψη τους στολίζουν την ανθρώπινη ματαιοδοξία σε γυναικείους, ως επί το πλείστον, λαιμούς και δάκτυλα και διακοσμούν πολυποίκιλτα σκεύη, πλούσιων εραστών του χρήματος και της τέχνης πολυαγαπημένα αποκτήματα. Γίνα όσο και θεϊκά, ταξιδεύουν με θεϊκή αιωνιότητα στα πέρατα του γήινου κόσμου. Σαν το φώς, που θερμαίνει αλλά και τυφλώνει, τρυπώνουν παντού. Πιστά όσο και άπιστα, δε γνωρίζουν θεό. Και εξαγοράζουν συνειδήσεις, επιβραβεύουν την άμιλλα, προδίδουν λαούς, αποτιμούν την ελευθερία, δίνουν σάρκα και οστά στη δύναμη.

Για τη νομισματική, η αυτοελεγχόμενη έρευνα –με ελάχιστες εξαιρέσεις υπερβασιών και ευφάνταστων θεωριών που εύκολα ανιχνεύονται ως απορριπτέες– αποτελεί πρακτική δοκιμασμένη και επιβαλλόμενη από το ίδιο το υλικό. Αποτελεί μέθοδο με αυστηρή εσωτερική νομοτέλεια, που διέπεται από τις αρχές της ταυτότητας και όχι της απλής ομοιότητας. Τους νόμους της σειραϊκής ομαδοποίησης, με ζεύγη και τρίδυμα παραγωγής σε συμπλεκτική κατά μήτρες φορά, γεγονός που επιτρέπει τη συγκρότηση σωμάτων αξιόπιστης πληροφόρησης.

Είτε πρόκειται για σύνταξη νόμισματικών συνταγμάτων (corpora), είτε για εργασίες καταγραφής και σφυγγομέτρησης της νομισματικής κυκλοφορίας, ακόμη και για συνθέσεις με θέμα τη νομισματική εικονογραφία, η συλλογιστική προσέγγιση του αντικείμενου διέπεται από τις ίδιες απαραβίαστες αρχές μιας καταξιωμένης δεοντολογίας αλυσσιδωτής αναστρεψιμότητας. Με αυτή της την ιδιότητα, αυτή την αυτοπειθαρχία και αυτές τις δυνατότητες, η νομισματική καλείται να αναπτύξει πρωτοβουλίες δασκάλου και μαθητού. Δασκάλου αναφορικά με τη μεθοδολογία που χρησιμοποιεί για να προσεγγίσει το αντικείμενό της από πολλαπλές, φαινομενικά ετερόκλητες, οπτικές γωνίες. Μαθητού, για να διδαχτεί από τα επιτεύγματα και τα πορίσματα άλλων αρχαιογνωστικών επιστημών, εφοδιασμένων με περισσότερα αποδεικτικά στοιχεία.

Προϊόντα μαζικής παραγωγής, τα νομίσματα, η πρωτογενής αυτή πηγή γνώσης του παρελθόντος, αυτοσκοπός στο στόχαστρο μιας κατεξοχήν επίπονης και λεπτολόγου έρευνας, που προϋποθέτει πλήθος παντοδαπών γνώσεων, ερμηνευτές πολύπειροι δυσερμίνευτων αρχαιογνωστικών καταστάσεων και δυσεπίλυτων αρχαιολογικών προβληματισμών, καλούνται να παίξουν το ρόλο που τους καθόρισε η συμμετοχή τους ταυτόχρονα στο ευτελές και στο αιώνιο. Καλούνται να υποδυθούν τον καταλύτη ανάμεσα στον ωραίο γρίφο της τέχνης και στον κονιορτό μιας ανώ-

νυμης καθημερινότητας. Να συνταιριάσουν σε αρμονικό σύνολο κάτω από τη σκέπη της Ιστορίας τις διαφορές και διαφορετικές μεταξύ τους εκφάνσεις της ανθρώπινης μεγαλοσύνης και ταπεινότητας².

Αποτελεί κοινό μυστικό ότι, όπως σημειώνει και ο William Biers³, “archaeology in the lands around the Mediterranean started as a search for beautiful objects”. Και υπονοεί βέβαια τα κατάλοιπα των ιστορικών χρόνων. Στα δεσμά του ωραίου λοιπόν η ανάπλαση του παρελθόντος, στα δίκτυα της λογικής των συνειρμών η αναζήτηση σταθερών σημείων αναφοράς για την ακτινογράφηση των παλίμψηστων της ιστορίας.

Είναι αλήθεια ότι υπάρχουν πολλές ‘αρχαιολογίες’. Πολλές ερμηνευτικές προσεγγίσεις του χρόνου σε συνδυασμό με την παρουσία του homo sapiens. Άλλες εξειδικεύονται στη διερεύνηση των καταλοίπων της ανθρώπινης δραστηριότητας από την έποψη της ιστορίας της τέχνης και μόνον. Της μνημειακής κατεξοχήν. Άλλες πάλι επιδίδονται σε τυπολογικές και ειδολογικές ομαδοποιήσεις, σε διαχρονική κατάταξη, αντικειμένων χρυστικών ως επί το πλείστον, αδιαφορώντας για τον παράγοντα άνθρωπος. Άλλες, ασχολούνται αποκλειστικά με εθιμικά φαινόμενα και τελετουργικά

δρώμενα. Με την ύπαρξη ή μη οργανωμένων κοινωνικών συνόλων και τις μορφές οικιστικής υλοποίησης των αρχών διαβίωσής τους⁴. Άλλες, τέλος, καθορίζουν την ανθρώπινη μοίρα σύμφωνα με τις περιόδους καταστροφών και εξαφάνισης της Α ή Β πολιτισμικής παρουσίας⁵.

Κατά πόσο, κάθε μια χωριστά ή και όλες μαζί, συνεισφέρουν αποτελεσματικά, προ πάντων όμως σφαιρικά, στον χώρο της αρχαιολογίας είναι θέμα των μεθόδων που αυτές ακολουθούν και της ενάργειας των επιστημόνων που τις θεραπεύουν. Γενική πάντως παραμένει η διαπίστωση ότι σε πάμπολλες περιπτώσεις οι προσεγγίσεις αυτές διακατέχονται από μια μονομέρεια, αφού όχι σπάνια διαπνέονται από μια διάθεση ατάρκειας και ελιτισμού. Δεν είναι μάλιστα άγνωστες και οι ακραίες εκείνες τοποθετήσεις που ευαγγελίζονται αυτή την ίδια την πεμπουσία της έρευνας. Που διατρανώνουν την ανακάλυψη της λυδίας λίθου για την πραγματική κατανόηση του παρελθόντος.

Για τους ιστορικούς χρόνους, για τους οποίους η πληθώρα και το πολυσχιδές της πληροφόρησης, της οποιασδήποτε πληροφόρησης, έχει αποβεί ο διπρόσωπος εκείνος Ιανός της αβασάνιστης από τη μια και

---

2. Για ένα πρώτο σχεδίασμα και προσέγγιση του ζητήματος, βλ. Ι. Τουράτσογλου, Νομισματική Αρχαιολογία, στο *Numismatic Archaeology. Archaeological Numismatics*, Exeter 1997, 1-7.

3. *Art, Artefacts, and Chronology in Classical Archaeology*, London 1992, 3.

4. C. Renfrew, *Approaches to Social Archaeology*, Edinburgh 1984.

5. J. Tainter, *The Collapse of Complex Societies*, Cambridge 1988.

απροβλημάτιστης, όσο και της υπεύθυνης από την άλλη και εμπειριστατωμένης έρευνας, η κατά τα κρατούντα των καιρών και τον συρμό αρχαιολογία των ομφαλοσκοπικών εξειδικεύσεων και του αυτοσκοπού δεν έχει ακόμη επιτύχει την υπέρβαση, αν όχι στο σύνολό της, τουλάχιστον στο μεγαλύτερο ποσοστό της δραστηριότητάς της, των επιδόσεων που χαρακτήριζαν παλαιότερες εποχές. Άσχετα κατά πόσον έχει αυτή ενδυθεί το ένδυμα μιας πρωτοποριακής επιστήμης.

Μολονότι και αυτός ο χαρακτηρισμός της επιστήμης της έχει τελευταία αμφισβητηθεί...

Το παρατακτικό της διάρθρωσης των γνώσεων, η περιπτώσιολογία στην επιχειρηματολογία, οι απομονωτικές τάσεις που χαρακτηρίζουν την έρευνα των επί μέρους φαινομένων και η σταδιακή, με γεωμετρική μάλιστα πρόοδο, απομάκρυνση από την επιδιωκόμενη κατάκτηση του κοινού τόπου, της ιστορικής δηλαδή αλήθειας και μόνο, θέτουν εν αμφιβόλω ακόμη και αυτές τις βασικές διακηρύξεις της χάρτας των ουμανιστικών σπουδών.

Δε συνιστά σπάνιο φαινόμενο η αναστρεψιμότητα των επιχειρημάτων να θυσιάζεται στον βωμό των σκοπιμοτήτων, φαλκιδευμένη συχνά και από μια επιλεκτική παρουσίαση του ανασκαφικού υλικού. Πολύχρυσου, αν αυτό είναι δυνατό... Οι επιδερμικοί συσχετι-

σμοί προς απόδειξη, πάση θυσία, της ιστορικής και πολιτισμικής συνέχειας ετερογενών μεταξύ τους εθνικών στοιχείων, να καταλήγουν σε παραποίηση της πραγματικότητας και σε επικίνδυνες απλουστεύσεις, που φυμώνουν την πολυφωνία και ισοπεδώνουν την ποικιλία των συμβολών των διαφόρων φυλετικών ομάδων. Οι μονοδιάστατες θεωρίες καταξίωσης απωθμένων εθνικιστικού λυτρωτισμού να αναπνδούν από μίαν ύποπτης κατεύθυνσης και μεθοδολογίας 'αξιοποίηση' των αρχαιολογικών ευρημάτων, υποσκάπτοντας το οικοδόμημα της αυτογνωσίας.

Αφού βέβαια, και θα φανεί περίεργο, η ενασχόληση με τη διερεύνηση του παρελθόντος του ανθρώπινου γένους κατά βάθος αποσκοπεί στην αυτογνωσία του homo scientificus, κατά πρώτιστο λόγο. Επομένως, και στην πρόβλεψη του μέλλοντος.

"At the best, excavation is destruction... We cannot twice descend into the same stream" όπως εύστοχα παρατηρεί ο Sir Mortimer Wheeler⁶ "The archaeological excavator", αυτή η μηχανή του χρόνου του Welles που μέσα σ' ένα μετρήσιμο χρόνο διέρχεται τα αλλεπάλληλα πεδία του χρόνου, "is not digging up people"⁷.

Ασφαλώς, η αρχαιολογία δεν είναι "μία τέχνη η οποία χρησιμοποιεί κάποια επιστημονική τεχνική"⁸. Πολύ

---

6. *Archaeology from the Earth*, London 1961, 15.

7. Ο.π., 13 και 17.

8. O. G. S. Crawford, *Arcaeology in the Field*, London 1953.

περισσότερο δεν είναι “μια μέθοδος ή ένα σύνολο εξειδικευμένων τεχνικών συλλογής πολιτισμικών πληροφοριών”, οπότε “the archaeologist, as archaeologist is really nothing but a technician”⁹.

“Ένας εντομολόγος είναι ασφαλώς κάτι πολύ περισσότερο από έναν κυνηγό πεταλούδων, και ένας αρχαιολόγος κάτι πιο σοβαρό από έναν συλλέκτη οστράκων- αν θέλει βέβαια να τιμήσει το δεύτερο συνθετικό της ειδικότητάς του. Ο αρχαιολόγος πρώτα από όλα είναι ‘ένας ευρετής δεδομένων’ (a fact finder), τα δεδομένα εντούτοις αυτά που εντοπίζει αποτελούν στην πραγματικότητα τις υλικές μαρτυρίες της ανθρώπινης δραστηριότητας. Ταυτόχρονα, ωστόσο, είναι και ένας ουμανιστής και ως δεύτερή του έγνοια και υποχρέωση προβάλλει η εμφύσηση πνοής ενανθρωπισμού σε αυτά τα κατάλοιπα με μια οπωσδήποτε ελεγχόμενη φαντασία και εφευρετικότητα, που δεν είναι άμοιρες των αξιών της τέχνης, ακόμη και της φιλοσοφίας”¹⁰.

“Η Ιστορία, αν αναλύσει κανείς τον όρο με τη στενή του έννοια, δεν είναι παρά η μελέτη ερωτημάτων. Η μελέτη των απαντήσεων ανήκει στη σφαίρα της ανθρωπολογίας και της κοινωνιολογίας. Όσο για τον

Πολιτισμό, αυτός είναι Ιστορία εν υπνώσει, ή Ιστορία που έχει σβήσει” θα διατυπώσει ο Auden¹¹.

Και ο Snodgrass θα παρατηρήσει: “Υπάρχουν εποχές στο παρελθόν του ανθρώπου, για τις οποίες το υψηλό ποσοστό πληροφόρησης παρέχει τη δυνατότητα στους αρχαιολόγους να μελετήσουν ‘ερωτήματα’ που για πρώτη φορά τότε είχαν τεθεί, και να εξετάσουν τις πρώτες έμπρακτες απόπειρες απάντησής τους μέσω του ανασκαφικού υλικού. Η αρχαιολογία των κλασικών χρόνων είναι ίσως αυτή που ασχολείται με μια από τις πλέον ενδιαφέρουσες, τις πλέον εξέχουσες εποχές”¹².

“Οπωσδήποτε το πρόβλημα της χρονολόγησης των μνημείων αποτελεί έναν από τους βασικούς στόχους της αρχαιογνωσίας, ...αφού από τη σωστή του επίλυση εξαρτάται ο προσδιορισμός της πολιτισμικής ταυτότητας μιας περιοχής σε διαχρονική βάση”¹³.

“Υπάρχουν δύο τρόποι καθορισμού της χρονολογίας ενός ανασκαφικού αντικειμένου, εφόσον βέβαια αυτό προσφέρει τα ελάχιστα κριτήρια ικανοποιητικής αναγνώρισης και κατανόησής του. Ο ένας στοιχειοθετείται από την αντιπαράθεσή του με άλλα της αυτής κατηγο-

---

9. W. W. Taylor, A Study of Archaeology, *American Anthropologist*, Indiana University 1948, 43.

10. Wheeler, ό.π., 228-229.

11. W.E.Auden, *The Dyer's Hand*, New York 1968, 97.

12. A. Snodgrass, *An Archaeology of Greece*, Berkeley-London 1987, 34-35.

13. Α. Ριζάκης, Ι. Τουράτσογλου, Η τυπολογία των επιτυμβίων μνημείων της Άνω Μακεδονίας, *Αρχαία Μακεδονία* V,2, 1993, 1285-1286.

ρίας και τύπου προγενέστερης ή μεταγενέστερης χρονολόγησης. Η μέθοδος αυτή αποτελεί τη λεγόμενη ‘σχετική χρονολογία’”.

Η άλλη, η ‘απόλυτη’, η και σπανιότερη, εξάγεται είτε από το ίδιο το αντικείμενο –να θυμηθούμε τα όστρακα της Αθηναϊκής Αγοράς με εγχάρακτα τα ονόματα των πολιτών που είχαν προταθεί για εξορία–, είτε από τις συνθήκες κατάθεσης του συνόλου ή τον άμεσο περίγυρό του· να αναφερθούμε και στις περιπτώσεις, όπου το εύρημα, οι λάκοι με τα θραύσματα αγγείων από την κάθαρση της Δήλου ή τα στρώματα καταστροφής από τη βίαια ισοπέδωση μιας συγκεκριμένης πόλης, της Ολύνθου για παράδειγμα, υποστηρίζονται από την ιστοριογραφία. Να επισημάνουμε, τέλος, τα επίσημα ακριβώς χρονολογημένα επιγραφικά κείμενα ή εκείνες από τις νομισματικές μαρτυρίες που προσφέρουν στενότητα και βεβαιωμένα χρονολογικά όρια.

“Πολλές από τις γενικές χρονολογήσεις που διαθέτουμε, κυρίως για τη διάκριση και τον προσδιορισμό πολιτισμικών αλλαγών είναι οπωσδήποτε συμβατικές και δεν έχουν σχέση με την πραγματικότητα. Εργαλεία συμβιβασμού και κοινής αποδοχής, χρησιμεύουν μάλλον για τη μεταξύ των ειδικών κατανόηση του τρόπου κατηγοριοποίησης και κωδικοποίησης της πληροφόρησης, παρά για την εμβάθυνση στο πολιτισμικό φαινόμενο. Έτσι το τέλος της Αρχαϊκής εποχής

τοποθετείται στους χρόνους της περσικής εκστρατείας εναντίον της Ελλάδος και η αρχή των Ελληνιστικών χρόνων ορίζεται από το έτος θανάτου του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Η πραγματικότητα, ωστόσο, δεν επιδέχεται παρόμοιου τύπου και μεθόδευσης διαιρέσεις”¹⁴.

Παρόλον ότι το πρόβλημα της χρονολογίας είναι ένα από τα βασικότερα desiderata για την όρθη κατανόηση του παρελθόντος “δεν θα πρέπει να επιτρέψουμε στη χρονολογία να μονοπωλεί την αρχαιολογία”, αφού “η χρονολόγηση αποτελεί ένα μέσο για την επίτευξη του τελικού σκοπού και δε συνιστά αυτοσκοπό”. “Chronology is the backbone of archaeology, but the backbone is not the whole skeleton, still less is it the flesh and blood and spirit” της αρχαιολογικής έρευνας. “Our objective is a reconstruction of human cultural achievement in all those aspects of life which are susceptible to material evidence. A chronologist is not an archaeologist” θα σημειώσει ο Wheeler¹⁵.

Η κινηματογραφική ταινία στην οποία εκτυλίσσονται τα δρώμενα των καιρών και απαθανατίζονται τα ‘είδωλα καμώντων’, είναι δυσδιάστατη–ασπρόμαυρη κόπια στο εργαστήρι του Χωρόχρονου. Τρισδιάστατο μεταβάλλεται το έργο και έγχρωμο μόνο με την αέναν κίνηση του φακού και με την παράλληλη πλοκή της αυτής υπόθεσης σε περισσότερους του ενός χώρους γυρίσματος. Αφού στην ορθή αποτίμηση των γεγο-

---

14. Biers, ό.π., 7-8.

15. Wheeler, ό.π., 55.

νότων στο πολυθέαμα της Ιστορίας οδηγείται ο επιστήμων θεατής μόνο με τη σειραϊκή συρραφή των σκηνών εκείνων που πληρούν τις προϋποθέσεις ολοκληρωμένων, αυτοτελών στιγμιτύπων με σαφές το στίγμα του χρονολογικού προσδιορισμού. Όχι με την κλωνοποίηση του τυχαίου. Και ας δίδουν τα στιγμιότυπα αυτά εκ πρώτης όψεως την εντύπωση διάσπαρτων τεμαχίων, εμπόδιο στην κατανόηση της υπόθεσης. Στην αναζήτηση της πραγματικής διάστασης της μνήμης και στην αποκατάσταση της ιστορικής της συνέχειας.

Όλο και περισσότερο γίνεται κατανοητό, σχεδόν αυταπόδεικτο, ότι ο χρονολογημένος με βάση τη νομισματική μαρτυρία πηλός, ο χρονολογημένος κατεργασμένος χρυσός και άργυρος, κοντολογής τα κλειστά σύνθετα σύνολα, άλλοτε με κοσμήματα, άλλοτε πάλι με μεταλλικά αγγεία, είναι αυτά που θα υφάνουν, καταταγμένα σε προσθετική διάταξη επικαλυπτομένων περιπτώσεων, πρώτα κατά την οριζόντια γεωγραφική παράθεση και στη συνέχεια κατά την κατακόρυφη χρονολογική κατηγοριοποίηση, τον στέρεο εκείνο καμβά πάνω στον οποίο θα περάσουν τά υφάδια μιας γνώσης, ταυτόχρονα επαγωγικής όσο και αναλυτικής.

Τα παραδείγματα δε λείπουν και για τις δυο όψεις ενός και του αυτού νομίσματος. Τα τελευταία δημοσιεύματα που πιστοποιούν τη σταδιακή άνοδο του αριθμού περιπτώσεων αγαστής συνεργασίας και

ανταλλαγής πληροφοριών και προβληματισμών, πλεονάζουν στον τομέα της κεραμικής, παρόλον ότι δεν υστερούν και οι συμβολές στον τομέα της μεταλλοτεχνίας. Τα παραδείγματα αφορούν σε ουσιαστικές ανακατατάξεις της κεραμικής παραγωγής και εν γένει της παραγωγής έργων χρυστικών και μικροκαλλιτεχνίας, κυρίως των υστεροκλασικών και των μετακλασικών χρόνων με καίριες επιπτώσεις στην ορθή, πολυδιάστατη και διεπιστημονική ανάλυση των εμπλεκόμενων στοιχείων και στην κατανόηση αιτίων και αιτιατών. Με πολιτισμικές διαστάσεις και ιστορικές επεκτάσεις.

Η αναχρονολόγηση της πρώιμης ελλνιστικής κεραμικής του αττικού εργαστηρίου, για παράδειγμα, έργο πρωτίστως της ίδιας εκείνης αγγλοσαξωνικής σχολής, που στη δεκαετία του 1930 με τον Homer Thompson έθετε τις βάσεις για μια διαχρονική μελέτη της αθηναϊκής αγγειοπλαστικής από τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. (κωδικοποιήθηκε κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο από τους Sparkes-Talcott), δεν θα είχε οπωσδήποτε επιχειρηθεί αν δεν είχαν τεθεί τα εύλογα όσο και ανατρεπτικά ερωτηματικά των νομισματικών ευρημάτων στο πτολεμαϊκό στρατόπεδο της Κορώνης¹⁶, τόσο υποδειγματικά ανεσκαμμένο από την ομάδα των Vanderpool, McCredie και Steinberg, και δεν είχαν εκφραστεί οι σκεπτικισμοί των Jones, Graham και Sackett, πεπειραμένων και ευσυνείδητων ανασκαφέων της αγροικίας στη Βάρη της Αττικής¹⁷.

16. Koroni; A Ptolemaic Camp on the East Coast of Attica, *Hesperia* 31, 1962, 26-62.

17. An Attic Country House below the Cave of Pan at Vari, *BSA* 68, 1973.

Οι θεμελιακές εργασίες του John Kroll, επιστέγασμα των οποίων υπήρξε ο τελευταίος τόμος της σειράς *The Athenian Agora* (XXVI, *The Greek Coins*, 1994), δε συνέβαλαν μόνο στην αναθεώρηση των γνώσεών μας για την αθηναϊκή νομισματοκοπία, ιδιαίτερα αυτή των χαλκών εκδόσεων. Ανασκαφικά ευρήματα σε κλειστά ταφικά σύνολα ή οικιστικά στρώματα κεραμικής, τα νομίσματα αυτά από την αθηναϊκή Αγορά και τον Κεραμεικό, αποτέλεσαν τον αποφασιστικό εκείνο παράγοντα και το ασφαλές σημείο αναφοράς για τις εποικοδομητικές χρονολογικές αναθεωρήσεις της παραγωγής του αθηναϊκού κεραμικού τροχού στο δεύτερο μισό του 4ου αι.π.Χ. και στο πρώτο του 3ου, πρωτίστως από τη Susan Rotroff και στη συνέχεια από τους U. Knigge και W. Kowacs-kovics, την K. Braun, την Schöne-Denkinger, την Vogei-kof και τον Stichel.

Παραλαμβάνοντας τη σκυτάλη, ενεργώντας ωστόσο ανεξάρτητα, ορισμένοι έλληνες μελετητές των πλούσιων και σε κεραμικά κτερίσματα παντός τύπου τάφων στη Μακεδονία, σε δημοσιευμένα και σε υπό δημοσίευση συγγράμματα, επιβεβαίωσαν τα πορίσματα των ερευνών των 'νοτίων' συναδέλφων τους και με την αποφασιστική συνδρομή των μεθοδικών και λεπτολόγων συμβολών μιας Margaret Thompson και των μνημειακών συνθέσεων ενός Le Rider και ενός Price, έργων τα οποία με περισσή οξυδέρκεια και επιστημονι-

κή πληρότητα διήλθαν τη νομισματοκοπία του Φιλίππου Β', του Αλεξάνδρου Γ' και του Φιλίππου Γ' του Αρριδαίου, αξιοποίησαν τα νέα και πολλαπλά μνημύματα της αναθεωρημένης μακεδονικής νομισματικής αποτολμώντας ακόμα και τη στενότερη χρονολόγηση των εγχωρίων απομιμήσεων του αττικού κεραμικού.

Η πληθώρα εξάλλου των ταφικών νομισματικών 'θησαυρών' με εκδόσεις από πολύτιμα μέταλλα, αλλά και άλλων με χαρακτήρα αποταμιευτικό στην αρχαία Μακεδονία του τελευταίου τετάρτου του 4ου αι. π.Χ. και των αρχών του 3ου, ήρθε να προσδώσει, με τη σύγχρονη, ταυτόχρονη σχεδόν χρονολογία απόκρυψής τους, μια ξεχωριστή ιστορική διάσταση στα αρχαιολογικά κατάλοιπα από τον χώρο.

Το πολιτισμικό όφελος που εξάγεται από τις διαπιστώσεις αυτές είναι πρόδηλο:

A. Απόδοση στους βετεράνους της ασιατικής εκστρατείας και στα πλούτη που αυτοί συναποκόμισαν, της χλιδής και της ματαιοδοξίας των κατάγραφων Μακεδονικών τάφων, των ανακτορικών οικιών, των χρυσοποίκιλτων κοσμημάτων και των αργυρών αγγείων και σκευών συμποσίου στην Πέλλα, στη Βεργίνα, στο Δερβένι, στη Νικήσιανη, στο Δίον, κ.ά.

B. Ανάδειξη της μορφής του Κασσάνδρου σε ηγετική μορφή με προκαθορισμένες όσο και μεγαλόπνοες επιδιώξεις και στόχους στον τομέα της πολεοδομίας,

της οχρωματικής (Θεσσαλονίκη, Κασσάνδρεια, Δίον, Αιγαί), γενικά στη χάραξη μιας κατεχοχίν εσωστρεφούς δυναστικής πολιτικής, που ο γιός του Αντιπάτρου αξιοποίησε κατά τον επιτυχέστερο τρόπο για το κράτος και τους πολίτες του, φορείς πλούτου και εμπειριών από τη μυθική Ανατολή- την Ανατολή των Ιώνων και των Περσών¹⁸.

Η επέκταση, εξάλλου, των εύστοχων παρατηρήσεων του Kamen Dimitrov¹⁹ για τους λόγους συγκρότησης των 'θησαυρών' νομισμάτων από πολύτιμα κυρίως μέταλλα, ευρήματα στο θρακικό χώρο του τέλους του 4ου αι. π.Χ., και η εκμετάλλευση των πρωτοποριακών διαπιστώσεων του Francois de Callatay²⁰ για τη νομισματική κυκλοφορία στο θρακο-μακεδονικό χώρο την ίδια εποχή, σε συνδυασμό με τις έξοχες αναλύσεις των ταφικών συνόλων, πύλινων, κυρίως όμως αργυρών μεταλλικών αγγείων, στην προ και στη λυσιμάχεια Θράκη, από τον Peter Alexandrescu²¹,

επέτρεψαν την προσγραφή τόσο των νομισματικών 'θησαυρών', όσο και των συνόλων με πολύτιμα σκεύη από τη χώρα των Οδρυσσών και των Γετών, στους Θράκες και τους λοιπούς βάρβαρους μισθοφόρους του Αλεξάνδρου Γ'.

Είναι ευτύχημα ότι οι παραπάνω περιπτώσεις δεν αποτελούν κόκκους άμμου στην κονίστρα της έρευνας, αφού ούτε στους πρώιμους μετακλασικούς χρόνους τελικά περιορίζονται, ούτε όμως και εξαντλούνται στον αριθμό που παρατέθηκε.

Ο θεσμός των επαναλαμβανόμενων Επιστημονικών Συναντήσεων για την Ελληνιστική Κεραμική πού είδε το φως της δημοσιότητας το 1986 στα Γιάννενα²², με την ομόθυμη αποδοχή του από τη διεθνή επιστημονική κοινότητα, συντελεί ώστε τα παραδείγματα, τουλάχιστον για τους μετά τον Αλέξανδρο Γ' χρόνους, να πολλαπλασιάζονται, με αριθμητική για

-
18. Δ. Λαζαρίδης, Κ. Ρωμποπούλου, Ι. Τουράτσογλου, Ο τύμβος της Νικίσιανης, Αθήνα 1992, Ι. Touratsoglou, Die Baupolitik Kassanders, στο: *Basileia, Die Paläste der hellenistischen Könige* (Berlin 1996) 176-181, Π. Θέμελης, Ι. Τουράτσογλου, *Οι τάφοι του Δερβενίου*, Αθήνα 1997.
19. The Development of Thrace in the Early Hellenistic Age (340-270 BC) according to Hoards of Coins of Philip II and Alexander the Great Types, *Istor. Pregled* 1990, 20-38. Ο ίδιος, The Contacts of Thrace during the Early Hellenistic Age Reflected in Some Coin Hoards, *Bulgarian Historical Review* 18, 1990 (4), 47-65.
20. Les trésors achéménides et les monnayages d'Alexandre: espèces immobilisées et espèces circulantes?, *REA* 91, 1989, 1-2, 259-274. *Idem*, Reflexions sur les ateliers d'Asie Mineure d'Alexandre le Grand, Trésors et circulation monétaire en Anatolie antique, Paris 1994, 30sq.
21. Le groupe de trésors thraces du Nord des Balkans /1/, *Dacia* XXVII, 1/2, 1983, 45-66. Ο ίδιος, ΜΗΔΙΖΕΙΝ, A propos des importations et de l'influence achéménide en Thrace, *Dacia*, XXX 1/2, 1986, 155-158. Βλ. τώρα Ι. Touratsoglou, Dated Gold: The Evidence from Hellenistic Macedonia, στο *Art of the Greek Goldsmith*, London 1998, 30-38 και Yannis, Touratsoglou, Back to the Future, Alexander the Great's Silver and Gold in the Balkans: The Hoard Evidence, στο *Coins of Macedonia and Rome, Essays in honour of Gharles Hersh*, London 1998, 71-101.
22. *Επιστημονικές Συναντήσεις για την Ελληνιστική Κεραμική*. Πρακτικά: Α (Ιωάννινα 1989), Β (Ρόδος 1992), Γ (Αθήνα 1994), Δ (Αθήνα 1997), Ε (Αθήνα, υπό εκτύπωση).

την ώρα πρόοδο, καλύπτοντας ολόκληρο τον αρχαίο κόσμο, από την Καρχηδόνα έως τη Σκυθία και από την Αίγυπτο έως την Αρχαία Θράκη και την Ιλλυρία.

Η αξία των νομισμάτων για τη χρονολόγηση των κλειστών συνόλων, ωστόσο, δεν είναι απόλυτη- ιδιαίτερα στη περιφέρεια των γεγονότων και μακριά από τα τεκταινόμενα. Σε περιοχές δηλαδή, όπου τα πολιτισμικά αγαθά των παντοδύναμων κέντρων παραγωγής, ενδύονται συνηθέστατα τον χαρακτήρα του κειμηλίου. Παράδειγμα το ταφικό σύνολο Roksolany/1960 (χρονολογία απόκρυψης: τέλη 4ου-αρχές 3ου αι. π.Χ.), στο οποίο αττικό ιχθυοπινάκιο του ύστατου 5ου αι. π.Χ. και των αρχών του 4ου βρέθηκε με δραχμές Αμισού και Ιστρίας και με τετράδραχμο του Φιλίππου Β'²³.

Αναμφισβήτητα, μεταξύ των αρχαιολόγων υπάρχει μια έντονη διάθεση να προσβλέπουν στη νομισματική χρονολογία ως ένα δεδομένο τόσο απαραίτητο, τόσο απόλυτο, όσο και οι νόμοι των Μήδων και των Περσών. Παρόλον ότι, ακόμη και στις μέρες μας, τα τεχντροπικά κριτήρια εξακολουθούν να αποτελούν εν πολλοίς τη βάση για τη χρονολόγηση των νομισμάτων. Παρόλον ότι ακόμη και στις περιπτώσεις των σχετικά ικανοποιητικά χρονολογημένων σειρών, συνηθέστατα παρατηρείται ένα τέτοιο εύρος στη χρονολόγηση, που καθιστά την προσφορά τους προβληματική, αν όχι παραπλανητική.

Από την άλλη, σε ποιού είδους εσφαλμένα συμπεράσματα οδηγείται η έρευνα κατά την εξέταση μεμονωμένων αντικειμένων, προκειμένου να καθοριστεί η εξελικτική τους πορεία, αλλά και κατά την αποτίμηση πολιτισμικών φαινομένων, παρέχουν οι περιπτώσεις χρονολόγησης ταφικών συνόλων, στα οποία τα νομισματικά συνευρήματα (συνηθέστατα εκδόσεις από πολύτιμο μέταλλο) δεν έτυχαν της δέουσας προσοχής από τους αρχαιολόγους και δεν αντιμετωπίστηκαν υπό το φως των νέων επιτευγμάτων της νομισματικής επιστήμης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η χρονολόγηση από διαπρεπή αμερικανίδα ερευνήτρια²⁴ του γνωστού κρατήρα από τον τάφο Β στο Δερβένι, στο διάστημα της βασιλείας του Φιλίππου Β', ενώ το νόμισμα που συνόδευε το νεκρό (τέταρτο στατήρος) ήταν μεταθανάτια κοπή στο όνομα του ηγεμόνα αυτού, των χρόνων πριν από το 323 π.Χ., με δυνατότητα κυκλοφορίας και μετά το όριο αυτό. Το πολιτισμικής αξίας συμπέρασμα που αβασάνιστα εξήχθη από την τοποθέτηση αυτή, υπήρξε η διατύπωση της άποψης, ότι δεν ήταν η Ανατολή εκείνη που προσέφερε τα στοιχεία της νέας εποχής, της ελληνιστικής, αλλά η Μακεδονία του Αλεξάνδρου εκείνη που προικοδότησε την επικράτεια του Μεγάλου Βασιλέως με τις μετακλασικές κατακτήσεις της τέχνης.

23. P. O. Karyshkovski, Notes on the Numismatics of the Ancient Black Sea Littoral, *VDI*, 4, Moscou 1961, 109-112.

24. B. S. Ridgway, Court Art and Hellenistic Art, The Role of Alexander the Great, *Arch. News XI*, 3/4, 1982, 49-56.

Η ίδια εντούτοις εσφαλμένη εκτίμηση ισχύει και αναφορικά με τη χρονολόγηση, από μέρους γερμανού αρχαιολόγου τη φορά αυτή²⁵, σειράς κλειστών συνόλων μικροκαλλιτεχνίας από την αρχαία Μακεδονία και τη Θράκη, στα οποία οι μεταθανάτιες κοπές στο όνομα του Φιλίππου Β' και του Αλεξάνδρου Γ', θεωρήθηκαν κατά κανόνα ως εκδόσεις ζώντων ακόμη των εν λόγω βασιλέων.

Οπωσδήποτε, από την άλλη, κάθε απόκρυψη νομισματικού 'θησαυρού' δε σχετίζεται με κάποιο ιστορικό γεγονός, όπως και κάθε ιστορικό γεγονός δεν έχει πάντοτε αφήσει τη σφραγίδα του με υλικά κατάλοιπα, στην περίπτωση νομισματικού χαρακτήρα. Ανήκει βέβαια εξίσου στη θυμική όσο και στη λογική πλευρά της ανθρώπινης ιδιοσυγκρασίας η προσπάθεια αναζήτησης, με σχέση ταυτότητας ει δυνατόν, στηριγμάτων σε συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα, προκειμένου να διατυπωθούν θεωρίες, ειδοποιοί διαφορές για την ερμηνεία του αρχαιολογικού επιστητού. Όμως παρόμοιες απόπειρες καταλήγουν συνήθιστα σε μονοδιάστατες προσεγγίσεις-διαστρεβλώσεις στην πραγματικότητα, της επιζητούμενης αλήθειας, αφού σπάνια η κατά τα λοιπά πλούσια επιχειρηματολογία είναι ευθέως ανάλογη προς τον διατιθέμενο δειγματοχώρο παραδειγμάτων.

Όχι μόνον η ακριβής και τεκμηριωμένη χρονολόγηση των εκδόσεων των διαφόρων νομισματοκοπειών είναι απαραίτητη για την ασφαλή ανασύνθεση του τεμαχισμένου αρχαιολογικού υλικού, αλλά και η διερεύνηση των κανόνων της κυκλοφορίας, ιδιαίτερα αυτής των χαλκών κοπών.

Το διττό ερώτημα που συνήθως τίθεται από τους ανασκαφείς αρχαιολόγους στους νομισματολόγους, αφορά εξίσου την ακριβή χρονολογία, ή αν αυτό δεν είναι δυνατό, το χρονικό διάστημα κατά το οποίο εκδόθηκε και συνεχιζόταν να εκδίδεται ο Α ή ο Β νομισματικός τύπος, καθώς και τον χρόνο κυκλοφορίας του. Ερώτημα συνηθέστατα αναπάντητο, τουλάχιστο για το δεύτερό του σκέλος, αφού παρόμοια εγχειρήματα βρίσκονται μάλλον στο περιθώριο των ενδιαφερόντων των εξειδικευμένων με τη νομισματική επιστημών, κατά κανόνα ιστορικών και σπανίως και αρχαιολόγων.

Στις αρχές της επιστημονικής ηθικής ανήκει η πρωταρχική υποχρέωση της πλήρους δημοσίευσης τόσο των ανασκαφικών νομισμάτων όσο και των 'θησαυρών', και βέβαια όχι μόνον αυτών από τις πρόσφατες έρευνες αλλά και εκείνων από τις παλαιότερες. Της επαναδημοσίευσης, ει δυνατόν, με τα νεότερα δεδομένα της επιστήμης, παρωχημένων ταυτίσεων, καθώς και της επανέκδοσης δυσεύρετων δημοσιεύσεων. Μόνο τότε, και

---

25. α) M. Pfrommer, Untersuchungen zur Chronologie früh- und hochhellenistischen Goldschmucks, *Ist. Mitt.* 37, 1990, 248, αρ. FK 93: Makedonien "Kindergrab Stathatos" (wahrscheinlich im mittleren 4. Jh., in der Regierungszeit Philipps II.' - *ορθώς* 336-323 π. X. ή μετά, β) Pfrommer 1990, 247, αρ. FK 90: Gornjani. Grab (3. Viertel des 4. Jhs) - *ορθώς* 315/14-295/94 π. X. ή μετά, γ) Pfrommer 1990, 253, αρ. FK 102: Sedes, Thessaloniki. Grab (im späten 4. Jh., vielleicht erst gegen 300) - *ορθώς* 336-323 π. X. ή μετά.

με την ανάληψη της εκπόνησης συνταγμάτων (corpora) και την αδιάλλεπτη συνέχιση της γνωστοποίησης του περιεχομένου όλο και περισσότερων μικρών ιδιωτικών συλλογών και άλλων μεγαλύτερων πανεπιστημιακών, θα καταστεί δυνατή η ενδελεχής και ορθολογιστική αξιοποίηση του νομισματικού υλικού.

Παρόλον ότι, στην εκπονή του 20ού αιώνα των ηλεκτρονικών αμφισημιών, ορισμένες κατάλληλα διαφημισθείσες αρχαιολογικές ανακαλύψεις υπερφωτισμένες από τους προβολείς της επικαιρότητας έχουν υποκαταστήσει την ουσία από την εντύπωση, το κλασικό από το εφήμερο, οι πυρρώνειες ρήσεις για την εν γένει αξία της αρχαιογνωσίας, ακόμη και για τη χρησιμότητά της, πληθαίνουν με γεωμετρική πρόοδο, φέρνοντας στη μνήμη αφορισμούς άλλων εποχών. Απόλυτους και παιδαριώδεις, από τους χρόνους της απολογίας για τη σκοπιμότητα της έρευνας. Του πεσομιστικού τύπου ότι “die Archæologie ist im Grunde eine naive Wissenschaft”²⁶ ή του εκθιαστικού ότι “Man hat die Numismatik die Leuchte der Altertumswissenschaft genannt”²⁷.

Ακόμα ότι “archæology is merely the science of making excuses for bad art”²⁸, ότι “we are too often victims of

that great curse of archæology, the undestructibility of pots”²⁹, ή ότι “la numismatique est le préliminaire indispensable et comme la base de toute étude relative, aux anciens temps”³⁰.

Μια αρχαιογνωσία περισσότερο πραγματιστική, περισσότερο δυναμική, περισσότερο αληθοφανής, μια αρχαιολογία λιγότερο ιστορία τέχνης, λιγότερο ιστορία διαίσθησης, απαρίθμηση τυπολατρική σχημάτων και απρόσωπων ιστορικών γεγονότων σε παρατακτική φορά –σε αδιέξοδο–, μόνον η συντονισμένη, αλληλοελεγχόμενη και αλληλοεπιβεβαιούμενη αντιπαράθεση των αποτελεσμάτων της έρευνας –της τεκμηριωμένης έρευνας– των δραστηριοτήτων περισσότερων της μιας τέχνης, μπορεί να εγγυηθεί και να υποσχεθεί. Παρόλον ότι η νεοκαρτεσιανή δεοντολογία της λεγομένης ‘ νέας αρχαιολογίας ’ με τις καινοφανείς προτάσεις της προεξήγγειλε εδώ και λίγες δεκαετίες με παιδική μάλιστα αφέλεια την οριστική λύση του αιώνιου αινίγματος, υπάρχουν βάσιμες υποψίες ότι η πολυδιάστατη θεώρηση της ανθρώπινης μοίρας τελικά θα θριαμβεύσει. Βάσιμες υποψίες ότι η αλήθεια είναι φιλτέρα της βραχύβιας σκοπιμότητας και της άκρατης ματαιοδοξίας.

---

26. W.-H. Schuchart, *Adolf Furtwängler* (1956).

27. F. Greuzer, στο: *Deutsche Vierteljahrschrift* 1838, 1,2.

28. Oscar Wilde.

29. M. Finley, Technical Innovation and Economic Progress in the Ancient World, *Economic History Review* 18, 1965, 41.

30. J. de Witte, A. de Longpérier, *Avertissement de la Revue Numismatique*, 2e Série, 1856.

Στο κατώφλι της εικοστής πρώτης εκατονταετίας, την επιστροφή στο μέλλον μόνον η ουμανιστική, sub specie aeternitatis (Spinoza), θεώρηση των πραγμάτων μπορεί να ευαγγελιστεί. Ο αρμονικός συγκερασμός εξειδίκευσης και γενικότερης παιδευτικής γνώσης να πραγματώσει.

Και η Νομισματική είναι σε θέση να συμβάλει τα μέγιστα στον τομέα αυτό³¹. Η Νομισματική που έχει ονόματα πολλά και υπόσταση μία.

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. Momigliano, Ancient History and The Antiquarian,
Journal of the Warburg and Courtauld Institutes 13,
1950, 285-315

C. H.V. Sutherland, *Ancient Numismatics: A Brief
Introduction*, New York (ANS), 1958

E. E. Clain-Stefanelli, Numismatics. An Ancient Science,
Smithsonian Institution Bulletin, 229, 1970

Alan Walker, Worn and Corroded Coins: Their Importance
for the Archaeologist, *JFA* 3, 1976, 329-334

O. Mørkholm, A History of the Study of Greek
Numismatics, I-II, *NNÁ*, 1979-80, 5-21. III, *NNÁ*,
1982, 7-26

*La moneta nei contesti archeologici. Esempi degli scavi di
Roma*, Ist. Ital. di Num. 1989

Caronte. Un obolo per l'aldilà, *La Parola dell' passato* 50,
1995

Chr. Howgego, *Ancient History from Coins*, London/New
York 1995

S. I. Rotroff, Coins and Stratigraphy, στο: *Numismatic
Archaeology. Archaeological Numismatics*
(Oxbow Monograph 75), Oxford 1997, 8-16

A. S. Walker, Excavation Coins: The Use and Misuse of
Numismatic Evidence in Archaeology, στο:
*Numismatic Archaeology. Archaeological
Numismatics* (Oxbow Monograph 75),
Oxford 1997, 17-26

---

31. Βλ επίσης: St. Suchodolki, Numismatique et Archéologie. Les avantages de la collaboration, *RN* 25, 1983, 7-14.